

УДК 343.22

О.П. Провоторов,
аспірант Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України, м. Київ

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Україна у 2014 році запровадила в кримінальному законодавстві заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, які за своєю правовою природою відмінні від інституту покарання. Обраний спосіб реагування держави на протиправну діяльність юридичних осіб є, у першу чергу, спробою законодавця вирішити питання імплементації міжнародно-правових норм у національне законодавство в частині відповідальності юридичних осіб за вчинення злочинів, оминаючи при цьому доктринальні положення вітчизняної традиційної кримінально-правової науки. Таким чином, у результаті законодавчої діяльності сьогодні простежується низка проблем, пов'язаних із ефективністю застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, вирішенню яких присвячена стаття.

Ключові слова: заходи кримінально-правового характеру, юридична особа, фізична особа, підстави для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Украина в 2014 году внедрила в уголовное законодательство меры уголовно-правового характера относительно юридических лиц, которые по своей правовой природе отличаются от института наказания. Такой способ реагирования государства на противоправную деятельность юридических лиц является, в первую очередь, попыткой законодателя решить вопрос имплементации международно-правовых норм в национальное законодательство, минуя при этом доктринальные положения отечественной традиционной уголовно-правовой науки. В связи с этим, в результате законодательной деятельности на сегодняшний день имеется перечень проблем, касающихся эффективности применения мер уголовно-правового характера относительно юридических лиц, решению которых посвящена статья.

Ключевые слова: меры уголовно-правового характера, юридическое лицо, физическое лицо, основания для применения мер уголовно-правового характеру относительно юридических лиц.

Розвиток кримінального та кримінально-виконавчого права свідчить, що покарання було і залишається дієвим інструментом держави щодо охорони найбільш важливих суспільних відносин. Серйозні зміни в державній політиці, зміна ціннісних орієнтирів суспільства визначили проведення радикальних перетворень, зокрема у сфері кримінальної юстиції, що дає можливість будь-якій державі технічно по-різному систематизувати репресивні норми, виходячи з власних правових традицій. Крім того, держава на цілком виважених підставах має право також диференціювати свої репресивні норми як з матеріально-правової, так і з процесуальної точок зору, передбачаючи у випадках вчинення злочинів, адміністративних, фінансових, екологічних та інших правопорушень відповідні санкції, правові наслідки та різні процесуальні механізми притягнення до відповідальності.

У межах взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань, Україна в 2014 році запровадила в кримінальному законодавстві заходи кримінально-правового

характеру щодо юридичних осіб, регламентовані Розділом XIV-1 Загальної частини Кримінального кодексу України. За своєю правовою природою зазначені заходи належать до системи некаральних заходів кримінально-правового впливу, є кардинально відмінними від інституту покарання, у зв'язку з чим не є формою реалізації кримінальної відповідальності та можуть бути застосовані до особи, що не є суб'єктом злочину, тобто за відсутності повного складу злочину [1, с. 467]. Водночас такий спосіб реагування держави на протиправну діяльність юридичних осіб є, в першу чергу, спробою законодавця вирішити питання імплементації міжнародно-правових норм у національне законодавство в частині відповідальності юридичних осіб за вчинення злочинів, оминаючи при цьому доктринальні положення вітчизняної традиційної кримінально-правової науки.

Так, науковий інтерес до питань дослідження правової природи заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за законодавством України проявили у своїх працях вчені: А.А. Востоков, В.К. Грищук, К.П. Задоя, В.О. Козаченко, О.Ф. Пасєка, М.І. Хавронюк, Н.В. Щедрін, Г.З. Яремко, А.М. Ященко та інші. Разом з тим, актуальність обраної теми для дослідження пов'язана з тим, що відповідно до аналізу незначної за обсягом практики застосування дослідженого інституту вбачається низка причин, пов'язаних з його неефективністю, що зумовлено: доктринальними положеннями вітчизняного кримінального права, які ґрунтуються на конституційному принципі індивідуальної винної відповідальності; малим за обсягом терміном дії законодавчого впровадження (починаючи лише з 2014 року); специфікою обраної моделі регулювання правомірної поведінки юридичних осіб в межах норм кримінального права, що ускладнює порядок та підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Отже, враховуючи викладене вище, дослідження правових підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, як важливої складової ефективності їхньої дії в системі забезпечення виконання завдань кримінально-правової політики України сформувало мету наукової статті.

Відповідно до статистичних даних за 2016–2017 рр. про стан та структуру кримінальних правопорушень та території України та відомостей Державної судової адміністрації України, вбачається, що на сьогодні кількість злочинів, за вчинення яких передбачено застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб достатньо значна, однак, на жаль, практика застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не поширена.

Так, відповідно до Єдиного державного реєстру судових рішень нині існує лише декілька кримінальних проваджень [2], в межах яких було порушено питання стосовно обрання запобіжного заходу у вигляді накладання арешту на майно юридичних осіб у порядку ч. 5 ст. 170 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ).

Відповідно до ч. 5 ст. 170 КПКУ арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності достатніх підстав вважати, що суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, може призначити покарання у виді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна [3].

Згідно з аналізу практики судом у двох з трьох випадків було відмовлено в задоволенні заявленого клопотання.

Відповідно до фактичних обставин справи Головним слідчим управлінням МВС України розслідується кримінальне провадження № X за фактом розтрати державного майна службовими особами групи юридичних осіб Y, Z та Q, в особливо великому розмірі, шляхом зловживання службовим становищем, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 191 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) [2]. З метою забезпечення здійснення кримінального провадження

було накладено арешт на майно відповідної юридичної особи. Однак на підставі поданого клопотання юридичної особи, майно якої було арештовано, слідчий суддя скасував накладений арешт у зв'язку з відсутністю на те процесуальних та матеріальних підстав: юридична особа щодо якої застосовано запобіжний захід у виді арешту майна не є підозрюваною, обвинуваченою або іншою особою, визначеною ст. 170 КПКУ; майно, на яке накладено арешт, не є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з незаконним обігом, тобто таким, що не відповідає вимогам ч. 2 ст. 167 КПКУ; злочин, передбачений ч. 5 ст. 191 ККУ, за яким розслідується кримінальне провадження, не належить до переліку злочинів, визначених ст. 96-3 ККУ, що регламентує підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру (справа № 757/15374/15-к) [2].

З аналогічних підстав було скасовано ухвалу львівського суду про арешт майна юридичної особи, як запобіжного заходу в межах розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 191 ККУ (справа № 461/9851/14-к) [2].

Відповідно до ухвали донецького суду було задоволено клопотання слідчого та накладено арешт на майно юридичної особи в порядку ч. 5 ст. 170 КПК України (справа № 234/7981/15-к) [2]. Однак слідство триває, у зв'язку з чим остаточного рішення щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи немає.

Отже, аналіз даних, отриманих з Єдиного державного реєстру судових рішень, щодо практики застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб дає підстави для висновків: по-перше, непоширеність застосування досліджених заходів пов'язана з коротким терміном їхнього існування в кримінальному законодавстві; по-друге, застосовуючи підстави таких заходів, уповноважені судові та правоохоронні органи обмежені переліком видів злочинів, у зв'язку з чим вбачається неефективність застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у випадку здійснення іншого, більш ширшого кола злочинів, де порушення суспільних відносин зустрічається частіше та безпосередньо пов'язане з діяльністю юридичних осіб; по-третє, поняття та ознаки юридичної особи як самостійного суб'єкта права, здатного нести відповідальність за власні дії, на сьогодні регламентовано цивільним, адміністративним законодавством, що прямо впливає на процес правозастосування у сфері кримінально-правових відносин.

Відповідно до положень ст. 96-3 Кримінального кодексу України складовими елементами матеріально-правової підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є: а) юридична особа підлягає заходам кримінально-правового характеру виключно за суспільно небезпечні діяння, вчинені уповноваженою фізичною особою; б) суспільно небезпечне діяння має бути вчинене уповноваженою фізичною особою, яка діє від імені та в інтересах юридичної особи; в) юридична особа не забезпечила виконання уповноваженою нею фізичною особою обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції шляхом покладання обов'язку на таку фізичну особу; г) уповноважена особа має вчинити будь-який із злочинів, вичерпний перелік яких встановлений статтею 96-3 Кримінального кодексу України [4].

Отже, з викладеного вище вбачається, що застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у випадку вчинення злочину (суспільно небезпечного діяння) її уповноваженою фізичною особою, безпосередньо пов'язано з питанням визначення того, хто стоїть за діями юридичної особи, чії дії, в тому числі протиправні, визнаються діями організації.

Щодо першої підстави застосування досліджених заходів у частині визначення суб'єкта відповідного кримінально-правового впливу, то складність цього питання пов'язана з існуючою категоричністю в національній доктрині кримінального права, регламентованою Конституцією України, кримінальним законодавством та підтриманою думками таких вчених, як С.Г. Келіна, В.М. Кудрявцев. Так, відповідно до

Кримінального кодексу України, злочином визнається акт поведінки, вчинений конкретною фізичною особою – індивідом, а не колективом або іншою соціальною спільнотою; особа відповідає у кримінально-правовому розумінні лише за те, що було вчинено її особистими діями (бездіяльністю); покарання за злочин має особистий характер, тобто повинно поширюватися лише на особу, яка його вчинила [5, с. 100].

Таким чином, логічно, що Кримінальний кодекс України не містить визначення поняття та ознак юридичної особи як суб'єкта злочину, і таке поняття та ознаки відсутні в межах Розділу XIV-1 Загальної частини.

Відповідно до доктрини вітчизняної цивільно-правової науки, юридична особа є самостійним окремим суб'єктом права, який володіє чітко визначеними й закріпленими державою правами, має відповідні обов'язки, виступає у правовідносинах як окремий суб'єкт, тобто особою в праві визнається не лише індивід.

У Цивільному кодексі України поняття юридичної особи відсутнє, проте цивільний закон розкриває характерні риси цього поняття, зазначаючи, що юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем і відповідачем у суді [6]. Саме ці перелічені властивості, як зазначає В.Д. Примаєк, встановлюють функціонування організації як суб'єкта права, набуття цивільних прав та обов'язків якого зумовлено, зокрема:

а) наявністю в юридичної особи організаційно і структурно оформленого соціального утворення, тобто регламентована законодавча вимога до організаційної єдності;

б) наявність цивільної правоздатності та дієздатності, що утворюють правосуб'єктність юридичної особи;

в) здатність бути позивачем і відповідачем у суді [7].

Традиційно, в науці цивільного права організаційна єдність юридичної особи виражається у визначенні цілей і завдань юридичної особи, у встановленні її внутрішньої структури, компетенції органів, порядку їхнього функціонування тощо. Організаційна єдність закріплюється у статуті юридичної особи, її установчих документах або в акті органу влади про створення юридичної особи публічного права [8, с. 96]. Крім того, щодо окремих видів юридичних осіб закон передбачає обов'язкові правила щодо організації їхньої внутрішньої структури та порядку функціонування її органів управління.

Щодо правоздатності та дієздатності юридичної особи, то згідно з главою 7 "Загальні положення про юридичну особу" Загальної частини Цивільного кодексу України вбачається, що юридична особа наділена універсальною правоздатністю, тобто здатністю мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа. Виняток складають лише ті права, які за своєю природою можуть належати лише людині. Одночасно з правоздатністю у юридичної особи виникає дієздатність. Виникнення дієздатності означає, що юридична особа своїми діями може отримувати, створювати і здійснювати цивільні права та обов'язки [6].

Дієздатність юридичної особи здійснюється її органами, які діють відповідно до установчих документів та закону. Дії органів юридичної особи розглядаються як дії самої юридичної особи. Вони здійснюються органами без особливої на те довіреності і створюють права та обов'язки безпосередньо для юридичної особи. У законах можуть встановлюватися випадки, коли юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників. Орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. Права та обов'язки для юридичної особи можуть створювати її представники, які діють на підставі довіреності, що видається органами юридичної особи [9, с. 187].

Таким чином, вбачається, що юридична особа здійснює свої права безпосередньо через свої органи, тобто відповідних фізичних осіб, у зв'язку з чим логічним видається факт того, що ознаки злочину, що характеризуються суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, місцем часом та обстановкою, а також засобами вчинення злочину [1, с. 352], не можна безпосередньо застосувати до юридичної особи. Тому вказані ознаки необхідно розкривати за допомогою об'єктивної сторони складу злочину відповідної уповноваженої цивільним законом фізичної особи.

Водночас з положень ст. 96-3 Кримінального кодексу України вбачається, що під уповноваженими особами юридичної особи слід розуміти службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи [4].

Отже, кримінальний закон прямо виключає можливість застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи при вчиненні злочинів, передбачених ст. 96-3 ККУ, іншими її працівниками або ж узагалі сторонніми фізичними особами, в тому числі в разі вчинення суспільно небезпечних діянь цими особами на користь юридичної особи, крім випадків, коли таким особам згідно з законом, установчими документами юридичної особи чи договорами надано право діяти від імені юридичної особи.

Другим елементом матеріально-правової підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є те, що злочин має бути вчинений уповноваженою фізичною особою від імені та в інтересах юридичної. Водночас вчинення дій від імені та в інтересах юридичної особи, як вбачається з норм цивільного законодавства є обов'язком відповідної фізичної особи та означає, що фізична особа має право виражати волю юридичної особи щодо виникнення, зміни чи припинення її прав та обов'язків. Тобто в цьому випадку вбачається, що така нормативна конструкція статті 96-3 Кримінального кодексу України допомагає продемонструвати зв'язок між учиненим злочином та юридичною особою, яку вона представляє.

Демонстрація зв'язку, на думку деяких вчених, може ззовні проявлятися в різноманітних формах: використанні авторитету юридичної особи для полегшення вчинення злочину; укладені від імені юридичної особи договорів, під виглядом яких вчиняється злочин; "прийнятті відповідальності" від імені юридичної особи за вчинений злочин, терористичний акт тощо [1, с. 353].

Відповідно до положень цивільного законодавства право фізичної особи вчинити дії від імені юридичної особи (тобто демонструвати зв'язок між учиненим злочином та юридичною особою, яку вона представляє) може виникати: а) на підставі установчих документів, де визначено повноваження органу управління юридичної особи чи окремої фізичної особи. Такий висновок зроблений згідно зі ст. 48 Закону України "Про господарські товариства" [10], положеннями якої регламентовано, що голова правління акціонерного товариства має право без довіреності здійснювати дії від імені товариства, в тому числі інші члени правління також можуть бути наділені цим правом згідно зі статутом; б) на підставі закону. Наприклад, згідно зі ст. 122 Цивільного кодексу України [6] впливає, що кожний учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи або, що ведення справ доручено окремим учасникам; в) на підставі договору доручення або іншого договору, яким конкретній фізичній особі уповноваженим органом юридичної особи дозволяється діяти як її представникові. Так, відповідно до ст. 136 Цивільного кодексу України вкладники командитного товариства можуть діяти від імені товариства тільки за довіреністю. Довіреність від імені юридичної особи видається її органом або іншою особою уповноваженою на це її установчими документами. У цьому разі одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє.

Варто звернути увагу, що в окремих випадках кримінальний закон розмежує досліджувані складові елементи підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, вимагаючи щоб злочин був вчинений не тільки від імені, а й в інтересах юридичної особи. Наприклад, суспільне небезпечне діяння вважатиметься вчиненим в інтересах юридичної особи, якщо воно призвело до отримання нею неправомірної вигоди, створення умов для отримання такої вигоди або було спрямоване на ухилення від передбаченої кримінальним законом відповідальності (будь-якого з виду юридичної відповідальності, що підлягає застосуванню до юридичної особи (адміністративна, фінансова або цивільно-правова). Неправомірною вигодою в цьому випадку є грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють або надають на користь юридичної особи без законних на те підстав.

Однак законодавець не визначив мінімального розміру неправомірної вигоди, яку має отримати юридична особа при вчиненні її уповноваженою особою злочину, що може призвести до деяких помилок на практиці (наприклад, суб'єктивне визначення розміру неправомірної вигоди органами досудового слідства чи суду; застосування розміру такої вигоди при здійсненні кваліфікації вчиненого, що, на нашу думку, не має впливати, виходячи з норм кримінального закону).

Крім того, ми вважаємо загальна позиція законодавця щодо розмежування складових елементів підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб окремо на “дії від імені” та “дії від імені та в інтересах” не є достатньо обґрунтованою, оскільки, як вбачається з цивільно-правових ознак правосуб'єктності юридичної особи, наведених вище, орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень [6]. Тобто дії “від імені та в інтересах” є нерозривними з точки зору цивільного права, і тому повинні бути враховані в кримінальному законодавстві, що передбачає кримінально-правові заходи щодо юридичних осіб.

Наступною третьою, підставою застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є незабезпечення уповноваженою особою обов'язку виконання заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення злочинів, зазначених у п. 2 ч. 1 ст. 96-3 Кримінального кодексу України.

На думку В.К. Грищука та О.Ф. Пасеки, зазначена підстава застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб виникає за наявності трьох умов: а) юридична особа не забезпечує виконання уповноваженою нею особою обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції; б) покладання на таку фізичну особу обов'язку щодо вжиття заходів із запобігання корупції згідно з законом або установчими документами юридичної особи чи договором з нею [11, с. 262]. Відповідно до Типового положення про уповноважений підрозділ (особу) з питань запобігання та виявлення корупції, затвердженого постановою КМУ від 04.09.2013 № 706, особа, на яку покладаються такі обов'язки, визначається за рішенням керівника підприємства, установи та організації, що належить до сфери управління органу виконавчої влади [12]; в) невжиття заходів із запобігання корупції цією особою, що призвело до вчинення будь-якого з таких злочинів: легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 ККУ); використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 ККУ); підкупу службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ч. 1,2 ст. 368-3 ККУ); підкупу особи, яка надає публічні послуги (ч. 1,2 ст. 368-4 ККУ); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ); зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ) [11, с. 283].

З викладеного простежується, що більшість науковців, у тому числі і законодавець, визначаючи відповідальну особу, виходили безпосередньо зі специфіки сутності правової природи юридичної особи, як самостійного суб'єкта, який наділений правами та обов'язками, а, отже, може володіти і самостійною волею, що виражається через представництво певних уповноважених на те фізичних осіб [13, с. 44].

У цьому контексті слід погодитися з висновками В.К. Грищука та О.Ф. Пасеки, які зазначили, що злочинні дії юридичної особи, як ознака об'єктивної сторони складу злочину виражаються у злочинних діях її уповноважених представників (керівників, засновників, учасників тощо), які діють у межах своїх повноважень від імені та в інтересах юридичної особи. У випадку вчинення зазначених дій мають наставати певні суспільно небезпечні наслідки. Відповідно, причинний зв'язок полягає в тому, що такі наслідки є результатом вчинення суспільно небезпечного діяння уповноваженим представником юридичної особи, котрий, як обов'язкова умова, діяв у межах своїх повноважень від імені та в інтересах юридичної особи [11, с. 284]. На сьогодні така конструкція, розроблена юристами загального права на підставі теорії ототожнення, є достатньо оптимальною та застосовується більшістю європейських держав. Проте залишається актуальною проблема автономії відповідальності юридичної особи, коли відповідальність виконавця – уповноваженої фізичної особи не є обов'язковою підставою відповідальності юридичної особи.

Так, відповідно до Інструкції про передову практику застосування окремих статей Конвенції Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб при виконанні міжнародних комерційних угод [14] передбачено, що відповідальність юридичних осіб не має обмежуватися тільки тими випадками, коли фізичні особи, що вчинили злочин від імені та в інтересах юридичної особи, піддані кримінальному переслідуванню або визнані судом винними. Згідно зі звітами з моніторингу Робочої групи ОЕСР про боротьбу з хабарництвом “режим, який потребує визнання уповноваженої фізичної особи винною у вчиненні злочину від імені та в інтересах юридичної особи та призначення щодо неї покарання, не здатен виконувати в повному обсязі завдання щодо запобігання вчиненню злочинів, у тому числі у випадках з більш складними корпоративними структурами, для яких характерним є децентралізація процесу прийняття рішень” [14].

Аналогічний висновок викладений в Рекомендаціях № 88 (18) Комітету міністрів країн – членів Ради Європи з відповідальності підприємств – юридичних осіб за правопорушення, вчинені в процесі господарської діяльності, відповідно до якого підприємства держав-учасників зобов'язані нести відповідальність незалежно від того, чи можливо встановити фізичну особу, яка вчинила протиправну злочинну дію / бездіяльність.

Таким чином, дослідження третьої підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи дало підстави зробити висновки, що правова конструкція, за допомогою якої здійснюється встановлення злочинності дій/бездіяльності юридичної особи як ознаки об'єктивної сторони складу злочину за допомогою визначення злочинних дій/бездіяльності її уповноважених представників (керівників, засновників, учасників тощо), які діють у межах своїх повноважень від імені та в інтересах юридичної особи: по-перше, характерна для норм англосаксонського кримінального права, що є підставою для колізійності норм вітчизняного кримінального права; по-друге, на відміну від вітчизняного деліктного цивільного права, значно звужує сферу застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за законодавством України.

Четвертою підставою застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, яка належить до матеріально-правової, є вчинення її уповноваженою особою не будь-якого злочину, а лише передбаченого вичерпним переліком, встановленим статтею 96-3 Кримінального кодексу України.

Слід зауважити, що правовим фактом для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру визнається злочин, вчинений органами юридичної особи, в межах визначеної законом або її установчими документами сфери діяльності такої юридичної особи. Так, відповідно до закону про кримінальну відповідальність злочини, передбачені ст.ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, ч. 1, 2 ст.ст. 368-3, 368-4, ст.ст. 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 Кримінального кодексу України, визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності [4].

Погоджуючись з О.С. Нікіфоровим, вважаємо, що такий підхід законодавця доцільний, оскільки організація делегує уповноваженій особі прийняття і виконання стратегічних і оперативних рішень. Зазначені рішення і заснована на них поведінка є рішенням і поведінкою організації, тому вона і має нести відповідальність [15, с. 45].

Крім зазначених злочинів, ст. 96-3 Кримінального кодексу України встановлений вичерпний перелік інших видів злочинів, за вчинення яких можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, до яких належать, зокрема злочини: у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; проти громадської безпеки; у сфері господарської діяльності; у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я тощо.

Тобто вбачається, що існуючий вичерпний перелік злочинів, за вчинення яких до юридичних осіб можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, значно обмежує їх застосування у випадку здійснення іншого, більш ширшого кола злочинів, наприклад, у сфері господарської діяльності або довілля, де порушення суспільних відносин зустрічається частіше та безпосередньо пов'язане з діяльністю юридичних осіб. Крім того, така обмеженість і вбачається з проаналізованих статистичних даних, відповідно до яких було встановлено, що органи досудового слідства на практиці вважали за необхідне застосувати арешт майна юридичних осіб (у порядку ст. 170 КПКУ) у випадку вчинення їхніми уповноваженими особами, наприклад, злочину, передбаченого ст. 191 ККУ.

Розширити перелік злочинів, за які юридична особа може бути піддана заходам кримінально-правового впливу, пропонували і такі науковці, як: С.Г. Келіна [16, с. 55], С.Я. Лихова [17], О.О. Михайлов [18, с. 136] та ін. Крім того, висновками робочої групи Антикорупційної мережі ОЕСР для держав Східної Європи та Центральної Азії встановлено, що існуючий в Україні перелік злочинів, за які до юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, є достатньо вузьким та об'єктивно не співрозмірним сферам діяльності організацій [14].

Слід зауважити, що будь-який із запропонованих дослідниками переліків злочинів, за які юридична особа може підлягати заходам кримінально-правового характеру, є суб'єктивним і розкриває лише позицію конкретного автора чи авторів щодо цього питання, але все ж таки, на нашу думку, враховуючи взяті на себе міжнародні зобов'язання, доцільним було б розширити існуючий перелік злочинів.

З проведеного дослідження вбачається, що існує значна кількість складнощів у порядку та підставах застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, що прямо впливає на неефективність дії досліджених заходів, і, як наслідок, незабезпечення виконання завдань кримінально-правової політики України. Під час аналізу встановлено, що досліджувана проблема пов'язана з неузгодженістю норм чинного кримінального законодавства, а також з неузгодженістю цих норм із нормами міжнародних договорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник/ В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те видання, переробл. і допов. Харків: Право, 2015. 615 с.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 09.03.2018).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page> (дата звернення: 09.03.2018).
4. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/prin> (дата звернення: 08.03.2018).
5. *Келіна С.Г., Кудрявцев Н.В.* Принципы советского уголовного права. Москва: Наука, 1988. 206 с.
6. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40–44, ст. 356. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/para2#n2> (дата звернення: 07.03.2018).
7. *Примак В.Д.* Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб. дисертація: 12.00.03. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/4989> (дата звернення: 09.03.2018).
8. Цивільне право України: Загальна частина / за редакцією професорів І.А. Бірюкова і Ю.О. Заїки. Київ: Алерта, 2014. 510 с.
9. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України. / за заг. ред. Короеда С.О. Київ: Видавничий дім “Професіонал”, 2018. 1168 с.
10. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1991. № 49. Ст. 682. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1576-12> (дата звернення: 09.03.2018).
11. *Гришук В.К., Пасека О.Ф.* Кримінальна відповідальність юридичних осіб: міжнародний досвід та основні теоретичні підходи: наук: практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 295 с.
12. Типове положення про уповноважений підрозділ (особу) з питань запобігання та виявлення корупції. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/706-2013-%D0%BF> (дата звернення: 07.03.2018).
13. *Дормидонтов Г.Ф.* Система римського права. Общая часть. Казань: Типолиитография Императорского Университета, 1910. С. 111; Золотник І.М. Воля юридичної особи. Юриспруденція: теорія і практика. Київ: Центр правових досліджень. 2006. № 8 (22). С. 44–51.
14. Ответственность юридических лиц за коррупцию в странах Восточной Европы и Азии. Антикоррупционная сеть Организации экономического сотрудничества и развития для стран Восточной Европы и Азии. URL: 2015. <http://www.oecd.org/corruption/acn/ACN-Liability-of-Legal-Persons-2015-RUS.pdf> (дата звернення: 09.03.2018).
15. *Никифиров А.С.* Современные тенденции развития уголовного законодательства в уголовно-правовой теории. Государство и право. 1994. № 6. С. 44–58.
16. *Келіна С.Г.* Ответственность юридических лиц в проекте нового Уголовного кодекса Российской Федерации. Уголовное право: новые идеи. М.: ИГП РАН, 1994. С. 54–55.
17. *Лихова С.Я.* Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за ККУ. URL: http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2014/statji_n4-33_2014/27.PDF (дата звернення: 07.03.2018).
18. *Михайлов О.О.* Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 215 с.

REFERENCES

1. *Borisov, V.I., Tatsiy, V.Y.* Criminal Law of Ukraine: General Part: textbook / edit. V.Y. Tatsiy, V.I. Borisov, V.I. Tiutiugin and others. 5th edition. Kh.: Law, 2015. 615 p.
2. The Unified State Register of Court Decisions. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (application date: 09.03.2018);
3. The Criminal Procedural Code of Ukraine, Bulletin 9–10, 11–12, 13, 2013, Art. 88. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page> (application date 09.03.2018);
4. The Criminal Code of Ukraine, Bulletin, 25–26, p. 131, 2001, URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/prin> (application date: 09.03.2018).
5. Kelina, S.G., Kudriavtsev, N.V., 1988, “Principles of Soviet Criminal Law”, M.: Nauka, 206 p.
6. The Civil Code of Ukraine, Bulletin, 40–44, p. 356. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/para2#n2> (application date: 09.03.2018).
7. *Primak, V.D.* “Civil Liability of Legal Entities”. Thesis: 12.00.03. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/4989> (application date 09.03.2018).
8. Civil Law of Ukraine: General Part / edited by professors I.A. Biriukova and Y.O. Zaika, K.: Alerta, 2014, 510 p.

9. Scientific and Practical Commentary on the Civil Code of Ukraine / editors Korojed S.O., Kyiv: Publishing House “Professional”, 2018, 1168 p.
10. Bill of Ukraine “About Business Associations”, Bulletin 49, 1991, p. 682. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1576-12> (application date 09.03.2018).
11. *Gryshchuk, V.K., Pasekova, O.F.*, 2017, “Criminal Liability of Legal Entities: International Experience and Basic Theoretical Approaches: Sciences”: practice manual, Kyiv: Yurinkom Inter, 295 p.
12. “Typical Provision on the Authorized Unit (person) for the Prevention and Detection of Corruption”. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/706-2013-%D0%BF> (application date 09.03.2018).
13. *Dormidontov, G.F.*, 1910, “Roman Law System. The Whole Part”, Kazan: Typolithography of the Imperial University, 111 p.; *Zolotnik, I.M.*, 2006, “The Will of the Legal Entity”, Jurisprudence: Theory and Practice, Kyiv: Center for Legal Studies, 8 (22), 44–51;
14. Responsibility of legal entities for corruption in the countries of Eastern Europe and Asia. Anticorruption Network of the Organization for Economic Cooperation and Development of the Countries of Eastern Europe and Asia. URL: 2015 <http://www.oecd.org/corruption/acn/ACN-Liability-of-Legal-Persons-2015-RUS.pdf> (application date 09.03.2018);
15. *Nikiforov, A.C.*, 1994, “Contemporary Tendencies in the Development of Criminal Law in the Criminal Law Theory”, State and Law 6, 44–58;
16. *Kelina, S.G.*, “Responsibility of Legal Entities in the Draft New Criminal Code of the Russian Federation”, Criminal Law: New Ideas, M.: IGP RAS, 1994, 54–55;
17. *Likhova, S.Y.* “Legal Entities as Subjects of Criminal Liability for the CCU. URL: http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2014/statji_n4-33_2014/27.PDF (application date 09.03.2018);
18. *Mikhailov O.O.* “Legal Entity as a Subject of a Crime: Foreign Experience and Its Application in Ukraine”: thesis ... cand. of jurid. sciences: 12.00.08, Kyiv, 2008, 215 p.

UDC 343.22

O.P. Provotorov,
Postgraduate, Koretsky Institute of State and
Law of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

LEGAL GROUNDS FOR THE APPLICATION OF CRIMINAL AND LAW MEASURES AGAINST LEGAL ENTITIES UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE

The development of criminal and criminal-enforcement law shows that punishment has been and still remains an effective instrument of the state in protecting the most important social relations. The chosen way of responding to the illegal activity of legal entities in Ukraine determines in legal acts of Ukraine the legal grounds for applying criminal-law measures to them. However, when implementing international legal norms in national legislation in terms of liability of legal entities for committing crimes, the legislator ignores the doctrinal provisions of domestic traditional criminal science. Therefore, there are a number of problems related to the effectiveness of the application of criminal law measures against legal entities.

An investigation of the practice of applying criminal law to legal entities showed that, firstly, the widespread use of investigated measures is associated with a short term of their existence in criminal law; secondly, use of the grounds for such measures, the authorized judicial and law enforcement bodies are limited in the list of types of crimes, therefore, the ineffectiveness of the application of criminal law measures against legal entities in the case of another, a wider range of offenses, where violations of public relations are more common and directly related to the activities of legal entities; thirdly, the notion and signs of a legal entity as an independent entity capable of bearing responsibility for its own actions are currently regulated by civil, administrative law, which directly affects the process of enforcement in the field of criminal-legal relations.

Consequently, there is a significant amount of complexity in the order and grounds for the application of criminal law measures against legal persons, which directly affects

the ineffectiveness of the actions of the investigated measures, and as a result, to ensure fulfillment of the tasks of the criminal-legal policy of Ukraine. The problem under investigation is related to the inconsistency of the norms of the current criminal legislation, as well as the inconsistency of these norms with the norms of international treaties.

Keywords: criminal legal measures, legal entity, individual, grounds for applying criminal law measures to legal entities.

Отримано 19.04.2018